

اسلام شناسی

درس‌های دانشگاه مشهد

www.ketab.ir

سرشناسه	شریعتی، علی، ۱۳۱۲ - ۱۳۵۶.
عنوان و پدیدآور	اسلام‌شناسی: درس‌های دانشگاه مشهد / علی شریعتی.
مشخصات نشر	مشهد: سپیده‌باوران، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	۷۸۴ ص؛ مصور.
فروست	مجموعه آثار علی شریعتی؛ ۳۰.
شابک	978 - 600 - 7746 - 09 - 7
وضعیت فهرست‌نویسی	فیبا.
یادداشت	کتاب حاضر در سال‌های مختلف توسط ناشران مختلف منتشر شده است.
یادداشت	کتابنامه.
یادداشت	نمایه.
موضوع	اسلام - بررسی و شناخت.
موضوع	اسلام‌شناسی.
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۴ ۵۲ الف ۴ ش / ۱۱ BP
رده‌بندی دیویی	۲۹۷
شماره کتاب‌شناسی ملی ...	۳۹۷۴۳۸۰

[به نام خدا]

اسلام شناسی
درس های دانشگاه مشهد
[علی شریعتی]

سید علی

ویرایش پرویز خرسند، سیدخلیل حسینی، محمدکاظم کاظمی
نظارت بر متون عربی محمد قدسی
تایپ ریحانه امیری
نمونه خوانی حسین باقری
صفحه آرایی محمدکاظم کاظمی
طرح جلد پریسا تشکری
چاپ اول پاییز ۱۳۹۴
شمارگان ۱۱۰۰ نسخه
لیتوگرافی پارسا
چاپ آسمان
صحافی پارسیان
شابک ۷ - ۰۹ - ۷۷۴۶ - ۶۰۰ - ۹۷۸
ISBN 7 - 600 - 7746 - 09 - 978

حق چاپ محفوظ است.

مرکز نشر و پخش: مشهد، خیابان سلمان فارسی ۶، پلاک ۳۰

تلفن: ۰۵۱) ۳۲۲۳۸۶۱۳ - ۳۲۲۲۲۰۴

دیگر مراکز پخش: گسترش: ۰۲۱۷۷۳۵۴۱۰۵ - ققنوس: ۰۲۱۶۶۴۰۸۶۴۰

آفتاب پنهان: ۰۹۱۹۲۵۱۱۰۳۶

قیمت: ۳۰۰۰۰ تومان

فهرست تفصیلی

گفتگویی با خواننده، ۲۳

مقدمه، ۳۱

تاریخ اسلام به چه کار می‌آید؟، ۳۱. ۱. اسلام واسطةالعقد تاریخ عمومی انسان ناقل تمدن‌های باستانی به تمدن جدید است، ۳۱. ۲. مطالعه اسلام برای تحقق نظریه «وحدت و پیوستگی تاریخ»، ۳۱. ۳. مطالعه اسلام برای بررسی نظریه‌هایی که در فلسفه تاریخ ابراز شده است، ۳۲. ۴. تاریخ و تمدن اسلام آزمایشگاهی برای جامعه‌شناسی تاریخی، ۳۲. ۵. یافتن رابطه دین و تمدن در اسلام که خود پایه‌گذار تمدنی بزرگ است، ۳۲. ۶. تشخیص سهمی که ما به عنوان مسلمان و ایرانی در تکوین مدنیت اسلام داشته‌ایم، ۳۶. ۷. پی بردن به استعداد خویش به عنوان شرقی و ایرانی در بنیان تمدن و...، ۳۷. ۸. شناخت اسلام به عنوان سرگذشت جامعه‌ها و اندیشه‌ها و کشاکش‌های تاریخی بسیار...، ۳۸. ۹. شناخت اسلام به عنوان یکی از نیرومندترین محرک‌هایی که در جهان امروز وجود دارد، ۳۸. ۱۰. شناخت اسلام، مقدمه‌ای واجب برای شناخت تاریخ ایران، ۳۸. ۱۱. و نیز شناخت جامعه کنونی ما که همچنان یک جامعه مذهبی است و اسلام روح زنده آن، ۳۹.

کتاب اول. اسلام چیست؟، ۴۱

جریانات تاریخی دو گونه‌اند، ۴۳ برخی معلول حوادث سیاسی یا اقتصادی‌اند، ۴۳ برخی معلول عوامل فکری و مذهبی‌اند، ۴۳ در جریانات نوع دوم باید به شناخت مکتب فکری و

مسائل مختلف آن فکر و مذهب پرداخت، ۴۲ در جامعه‌های تاریخی شناخت مذهب به عنوان کلید فهم تاریخ ضروری است، ۴۵ برای شناخت تاریخ ایران بعد از اسلام باید اسلام را که عامل محرک این دوره است، شناخت، ۴۵

پایه‌های اساسی اسلام اولیه، ۴۷

۱. ایجاد رابطه مستقیم میان خدا و انسان، ۴۷ طبقات اجتماعی و طبقات اعتقادی، ۴۷ اریستوکراسی یک اصل اعتقادی است که طبقه‌ای را پدید آورده است، ۴۸ روحانیت نیز یک طبقه اعتقادی است، ۴۹ اعتقاد به میانجیگری میان خدا و خلق، ۴۹ تبدیل «حرکت» به «نظام»، ۵۰ نزدیکی الله با انسان در اسلام راستین، ۵۱ پیدایش جمود و نظام را که اعتقادی در اسلام، ۵۳ روحانیت در اسلام، ضرورت و رسمیت، ۵۳ ۲. برابری عمومی، ۵۴ برابری اسلامی دارای یک زیربنای فلسفی و علمی است، نه تنها اخلاقی، ۵۵ برابری حقوقی و برابری حقیقی - اختلاف میان برابری و برادری، ۵۵ فلسفه خلقت انسان مبنای حقیقی و علمی برابری و برادری عمومی، ۵۶ نتایج اجتماعی و اخلاقی فلسفه خلقت در اسلام، ۵۶ ۳. شورا در حکومت، ۶۱ اصل شورا در اسلام و قرآن، ۶۲ بیعت، اجماع، ۶۳ ۴. سعادت و شقاوت معلول اراده انسان است و بس، ۶۳ ارزش شفاعت‌ها و قربت‌ها در سرنوشت افراد، ۶۴ خویشاوندی خونی و خویشاوندی فکری، ۶۵ پسر نوح، پدر ابراهیم، ۶۵ سرنوشت هر کسی دست‌آورد خود اوست، ۶۵ ۵. عقل و علم، ۶۵ خواندن، قلم، تعلیم، علم در نخستین پیام وحی، ۶۵ سوگند خدا به قلم و مرکب و نوشته، ۶۶ حقارت قلم در جامعه‌های کهن، ۶۶ ارزش علم در اسلام، ۶۷ عقل در اسلام و در مکتب‌های مذهبی و عرفانی دیگر، ۶۷ عقل به عنوان تنها نیروی فهم حقایق دینی و علمی و ملاک ارزش فرد، ۶۷ تعقل و تقلید، ۶۸ ۶. سازش میان دین و تمدن، ۶۹ مفهوم ضد دنیایی دین در گذشته، ۶۹ اسلام و زندگی مادی، ۶۹ مسئولیت اجتماعی مسلمانان، ۷۰ تصویر مؤمن در اسلام، ۷۰ ۷. انسان دارای سنتی است تغییرناپذیر، ۷۱ انسان به معنی فرد و به معنی جامعه، ۷۱ سنت چیست؟، ۷۱ سنت تغییرناپذیر است، ۷۲ سنت و ناس، ۷۲ فرق سنن و عادات، ۷۳ سنن اجتماعی، ۷۳ جامعه‌شناسی تشخیص سنن اجتماع، ۷۳ جبری بودن سنت و آزاد بودن انسان، ۷۵ امر بین الامرین، ۷۶ سر پیروزی پیغمبران، ۷۶ پیغمبران و مصلحان بشری، ۷۶ قهرمان کیست؟، ۷۸ پیغمبران منشأ کشفی‌اند نه خلقی، ۷۸ سه پایه دیالکتیک و اشتباهی که در به کار گرفتن آن می‌کنند، ۷۹ موتور تاریخ در قرآن و در مکتب‌های دیگر فلسفی و اجتماعی، ۸۰ اراده انسانی، ۸۱ جبر و تفویض، ۸۲ ۸. توجه دادن انسان به نظام طبیعت و اسرار آن، ۸۳ دو متد فکری، ۸۳ متد ارسطویی: کلیات و مجردات ذهنی و منطقی، ۸۳ متد قرآنی: توجه به جزئیات و واقعیات عینی و حسی و تجربی، ۸۵ کلمه «آیه» به معنی «نمودهای طبیعی» و «واقع‌های اجتماعی»، ۸۶ عامل

انحطاط هزارساله قرون وسطی، ۸۶ فرق بین خادم و مصلح، ۸۷ عامل جهش و پیشرفت خارق العاده قرون جدید، ۸۷ عواقب یونانی‌زدگی بینش اسلامی، ۸۷ ارزش علوم در ادیان دیگر و در اسلام، ۸۷ ۹. اعتراف به غرایز و هوس‌های انسانی، ۸۹ عصیان آندره ژید، ۸۹ مبارزه اسلام با رهبانیت و زهدپرستی و اعراض از دنیا، ۹۰ جایز شمردن جنگ، انتقام، تعدد زوجات، ستایش از طبیعت، زیبایی، لذت، ثروت و کار، ۹۰ ۱۰. اعتراف به حقوق ملل و مذاهب بیگانه، ۹۱ کوشش قرآن در ائتلاف با ادیان یهودی و مسیحی برای تشکیل یک جبهه ابراهیمی، ۹۱ احترام به اقلیت‌های مذهبی، ۹۱ آزادی مذاهب دیگر در جامعه اسلامی، ۹۱ یهود در اجتماع مسلمانان، ۹۲ احتجاجات فِرَق و مذاهب دیگر با رهبران اسلام، ۹۴ اعتراف به ناموس تکامل، ۹۵ داروین‌یسم یک مکتب مذهبی است نه ضد مذهب، ۹۵ تکامل حتی در دانش پیغمبر، ۹۶ ۱۲. دین برای مصلحت انسان است نه اسارت و خواری او، ۹۷ ۱۳. آزادی بحث و ابراز نظر، ۹۹ دین در تمام اصطلاحاتش به معنی «راه» است، ۹۷ اختناق فکری و اعتقادی، ۹۹ تلقی اسلام از دین به عنوان یک وسیله و مقدمه، ۹۷ آزادی علمی و فقهی در اسلام، ۹۹ در ادیان دیگر، دین خود هدف است، ۹۸ اجتهاد یا آزادی تحقیق علمی، ۱۰۱ نظامیه‌ها و سرنوشت اندیشه و علم در اسلام، ۱۰۱ تکامل و خاتمیت، ۱۰۳ راه نجات از این فساد عالمگیر چیست؟، ۱۰۳ عقل مذهبی ادامه‌دهنده وحی و مسئول آینده، ۱۰۴ توحید، ۱۰۵ توحید در اسلام زیربنای همه عقاید است، نه عقیده‌ای در کنار دیگر عقاید، ۱۰۵ درجه معنی دادن به کلمات، ۱۰۵ اختلاف درجه معنی توحید در اسلام و دیگر مذاهب توحیدی، ۱۰۹ توحید چیست؟، ۱۱۰ بحران فکری من، ۱۱۰ نوشته‌ای از سال ۱۳۳۴، ۱۱۲ تشابه پریشان‌فکری من با بدبینی سارتر و فلسفه پوچی کامو، ۱۱۲ سخن ژان ایزوله در «مدینه طاهره»، ۱۱۶ ضعف دستگاه اخلاقی و اعتقادی‌ای که ساخته انسان باشد، ۱۱۶ انسان امروز و علم‌پرستی و رواج عینیت به جای ذهنیت، ۱۱۷ گرایش نوین به سوی خدا، ۱۱۸ موج نو مذهبی در جهان امروز، ۱۱۸ توحید در مقایسه با ثنویت، تثلیث و چندخدایی، ۱۲۱ جهل، ترس و نفع: سه عامل زاینده همه مفاسد بشری، ۱۲۳ جهل در برابر حکمت، نه علم، ۱۲۵ حکمت چیست؟، ۱۲۵ سقراط و قرآن، ۱۲۸ جهان‌بینی فلسفی قرآن، ۱۳۰ ترس و نفع در برابر هجوم توحید، ۱۳۱ توحید عامل جلوگیری از الیناسیون انسان، ۱۳۳ شعار توحید محور اصلی نهضت اسلامی، ۱۳۸ توحید، یک فکر آزادی‌بخش: «تفلحوا»، ۱۳۸ ورود اسلام به ایران، پیش از عرب، ۱۴۰ شعار توحید، ۱۴۲ شرایط فنی یک شعار، ۱۴۲ شرک و عوامل آن، ۱۴۴ ادعای خدایی فرعون و نمرود چگونه بوده است؟، ۱۴۵ توحید خارج از چهارچوب فلسفی و علمی‌اش، ۱۴۵ ترس از قاضی و ترس از حاکم، ۱۴۶ دخالت خدا در امور و اراده انسان، ۱۴۶ مشیت الهی، ۱۴۷ نبوغ محمد و وحی و روح انقلابی، ۱۴۹ اسلام، راه سومی میان ایدالیسم و کنسرواتیسم

اجتماعی، ۱۴۹ اثر محیط در اسلام، ۱۵۰ آنچه در اسلام با محیطش نمی‌خواند، ۱۵۰ تکامل احساس مذهبی در تاریخ، ۱۵۲ توحید آخرین سرمنز، ۱۵۳ ثنویت شیطان - انسان در اسلام و توحید، ۱۵۴ انسان، جمع دو نقیض، ۱۵۵ ارزش‌هایی که در فلسفه خلقت انسان پنهان است، ۱۵۷ انسان، مسجود فرشتگان، ۱۵۷ تبعیض نژادی در تمدن امروز، ۱۵۹ انسان، جانشین خدا در زمین، ۱۵۹ انسان خویشاوند و همانند خدا، ۱۶۰ نام‌هایی که خدا به انسان آموخت، ۱۶۰ امانت چیست؟، ۱۶۱ انسان تنها موجودی که در برابر خدا دارای اراده مستقلی است، ۱۶۱ ابلیس و اغوای انسان، ۱۶۲ ثنویت انسانی ابلیس - الله، ۱۶۳

کتاب دوم، محمد کیست؟، ۱۶۵

محمد، قهرمان نهضت اسلام، ۱۶۷ مکتب‌های قهرمان پرستی، ۱۶۷ مکتب‌هایی که نقش قهرمان را انکار می‌کنند، ۱۶۹ تاریخ بازپس چهار عامل «سنت»، «ناس»، «تصادف» و «قهرمان» است، ۱۷۱ سهم هر کدام به چگونگی ساختمان هر جامعه‌ای بستگی دارد، ۱۷۱ ارزش شخصیت محمد در نهضت اسلام، ۱۷۴

کتاب سوم، سیره محمد، ۱۷۷

اجداد محمد، تولد، شیرخوارگی، بازگشت به مکه، ۱۷۷ مرگ مادر، سفر شام، جنگ‌های فجار، ۱۷۹ حلف الفضول، تجارت برای خدیجه، ۱۸۱ ازدواج، شرکت در ساختمان کعبه، وحی، ۱۸۲ دعوت، شعب ابوطالب، پیمان‌های عقبه، عقبه اسراء، معراج، ۱۸۳ هجرت، ۱۸۴ سال اول، ۱۸۵

سریه حمزه بر سر کاروان قریش به سرپرستی ابوجهل، ۱۸۵ سریه عبیده بن حارث بر سر کاروان قریش به سرپرستی ابوسفیان، ۱۸۵ سریه سعد بن ابی وقاص بر سر کاروانی در حجاز، ۱۸۵ غزوه ابواء، ۱۸۵

سال دوم، ۱۸۶

غزوه بواط، ۱۸۶ غزوه عسیره، ۱۸۶ غزوه سفوان، ۱۸۶ سریه عبدالله بن جحش، ۱۸۶ تغییر قیله، ۱۸۷ غزوه بدر، ۱۸۷ بدر بلال، ۱۹۷ قتل ابوجهل، ۱۹۹ شمشیر عکاشه، ۲۰۰ گفتگوی ابوبکر و پسرش، ۲۰۰ ساکنان چاه، ۲۰۳ مستضعفین، ۲۰۴ داماد پیغمبر، ۲۰۶ ترور، ۲۰۸ غزوه کدر، ۲۰۸ مشکل یهود، ۲۰۹ ترور سه شاعر یهودی، ۲۰۹ غزوه بنی قینقاع، ۲۱۰ غزوه سویق، ۲۱۴

سال سوم، ۲۱۵

غزوه ذی امر، ۲۱۵ غزوه فرع، ۲۱۵ سریه قرده، ۲۱۵ یهودی کشی، ۲۱۶ پیوندهای جدید، ۲۱۶ ازدواج علی و فاطمه، ازدواج محمد و حفصه، ۲۱۶ غزوه اُحد، ۲۱۷ بسیج سپاه

قریش، مشورت در مدینه، عبدالله بن ابی، ۲۱۸ پیغمبر در اقلیت می ماند، خروج از شهر، ۲۲۰ آغاز جنگ، ۲۲۱ داستان ابودجانه، حمزه و علی، ۲۲۲ شکست دشمن، خیانت تیراندازان، بازگشت خالد به صحنه، ۲۲۴ فرار مسلمانان، محمد غرقه در خون، ۲۲۵ دفاع از جان محمد، ۲۲۷ علی پرچم را به دست می گیرد، ۲۳۰ مثله کردن شهیدان، ۲۳۱ رقص بر روی اجساد، ۲۳۲ نماز بر کشتگان، ۲۳۳ مدینه سوگوار، ۲۳۴ غزوه حمراءالاسد، ۲۳۵ تعقیب سپاه پیروزمند قریش، ۲۳۵ بازگشت موفق به مدینه، ۲۳۶ بدر واحد، ۲۳۷ ارزش این دو جنگ، ۲۳۷ مبارزه با آثار شوم شکست احد، ۲۳۸ سریه سلمه بن عبدالاسد، ۲۳۹ سریه عبدالله بن انیس، ۲۴۰

سال چهارم، ۲۴۰

سریه رجیع، ۲۴۰ خیانت، قتل و اسارت مبلغان محمد، سرنوشت خبیث، ۲۴۰ بشر معونه، ۲۴۲ خیانتی دیگر، قتل ناجوانمردانه چهل یا هفتاد صحابی دانشمند، ۲۴۲ باز هم خطر یهود، ۲۴۳ غزوه بنی نضیر، ۲۴۴ محاصره قلعه های یهودیان، قطع درختان خرما، تعبید دسته جمعی، ۲۴۶ غزوه ذات الرقاع، ۲۴۷ اولین نماز خوف، ۲۴۸ غزوه بدر دوم، ۲۴۸ حضور در معادگاه، نقض عهد ابوسفیان، ۲۴۸ ازدواج پیغمبر با ام سلمه، ۲۴۹ زید بن ثابت منشی پیغمبر، وفات فاطمه مادر علی، تولد حسین بن علی، ۲۴۹

سال پنجم، ۲۴۹

غزوه دومة الجندل، ۲۴۹ ازدواج پیغمبر با زینب دختر جحش، وضع حجاب، ۲۵۰ غزوه خندق (احزاب)، ۲۵۱ ائتلاف قریش، یهود، غطفان و دیگر قبایل، حفر خندق، ۲۵۲ سلمان فارسی، کاخ های بابل و مدائن و روم در برق کلنگ سلمان، ۲۵۴ خیانت بنی قریظه، ۲۵۷ دلیری دختر عبدالمطلب، ۲۶۱ سازش با غطفان، تفرقه اندازی در سپاه دشمن، ۲۶۲ مخالفت سعد بن معاذ با تصمیم پیغمبر، ۲۶۳ قهرمانی علی در برابر عمرو بن عبدود، ۲۶۴ نقش نعیم بن مسعود، اختلاف و بدبینی، ۲۶۶ طوقان و سرما، جاسوس پیغمبر، ۲۶۹ بازگشت دشمن، ۲۷۱ غزوه بنی قریظه، ۲۷۱ نماز عصر را در بنی قریظه می خوانیم، علی پرچمدار جنگ، ۲۷۱ سه پیشنهاد کعب بن اسد، ۲۷۲ سرگذشت ابولبابه، ۲۷۳ رضایت طرفین بر حکمیت سعد بن معاذ، ۲۷۵ حکم سعد بن معاذ بر قتل عام، ۲۷۵ اجرای حکم، ۲۷۶ مرگ سعد بن معاذ، ۲۷۸ وضع مسابقه اسب دوانی (سبق)، ۲۷۹ اسلام آوردن خالد بن ولید، عثمان بن طلحه و عمرو عاص، ۲۷۹

سال ششم، ۲۷۹

غزوه بنی لحيان، ۲۷۹ غزوه بنی لحيان، ۲۷۹ انتقام شهدای رجیع، ارباب قریش، مأموریت ابوبکر، ۲۸۰ دستبرد سارقین به حومه مدینه، تعقیب آنان، ۲۸۰ غزوه ذی قرد، ۲۸۰ غزوه بنی مصطلق، ۲۸۱ توطئه دشمن، پیشدستی محمد، ۲۸۱ خطر

اختلاف میان مهاجران و انصار، زبردستی محمد در پیشگیری از نقشه عبدالله ابی، ۲۸۲
ماجرای افک، ۲۸۵ اختلاف میان سران اصحاب، مشورت با علی و اسامه، ۲۸۷ تبرئه
عایشه، ۲۸۹

سال هفتم، ۲۸۹

پرداختن به مرزهای شمال، سریه محمد بن مسلمه، ۲۸۹ اسارت ثمامه بن اثال رئیس
یمامه، آزادی وی، ۲۹۰ سریه عکاشه بن محصن، قتل دسته‌جمعی گروه محمد بن مسلمه،
ابوعبیده در تعقیب غطفان، ۲۹۰ سریه زید بن حارثه در ساحل، ۲۹۰ غارت کاروان نقره و
اسارت ابوالعاص داماد پیغمبر، ۲۹۰ غارت کاروان دحیه کلبی به دست دزدان و توسل به
پیغمبر، ۲۹۱ قتل و غارت جذامی‌ها به دست زید بن حارثه، علی مأمور استرداد اموال از
زید، ۲۹۱ سریه عبدالرحمان بن عوف بر سر بنی کلب در شمال، ۲۹۱ سریه علی بر سر بنی
سعد، ۲۹۱ سریه زید بن حارثه برای تنبیه بنی فزاره، شکست ملکه شکست‌ناپذیر، ۲۹۱
سریه زید بن حارثه برای تنبیه بنی فزاره، ۲۹۱ سریه زید در مینا، خیانت وحشیانه اعراب
بنی عرینه، ۲۹۱ دستور پیغمبر برای ترور ابوسفیان، ترور رئیس یهودیان خیبر، ۲۹۲ صلح
حدیبیه، ۲۹۳ حرکت به سوی مکه، ۲۹۴ غافلگیر شدن قریش، مذاکره با محمد، ۲۹۶ بیعت
رضوان (شجره)، ۲۹۸ ورود سهیل بن عمرو نماینده قریش، ۲۹۹ مخالفت عمر با
قرارداد، ۲۹۹ عقد قرارداد با سهیل بن عمرو، ۳۰۰ سرگذشت ابو جندل فرزند سهیل بن
عمرو، ۳۰۱ مسلمانان یاغی، ۳۰۳ ابوبصیر رهبر مسلمانان آزاد، ۳۰۳ حرمت شراب، ۳۰۶
نامه به سران جهان، ۳۰۷ مقدمات کار، نامه به هرقل، خسرو پرویز، مقوقس و هلال، ۳۰۸
غزوه خیبر، ۳۱۱ ائتلاف یهود و غطفان، پیشدستی محمد، آغاز جنگ، ۳۱۱ علی، پرچمدار
محمد، ۳۱۶ گرسنگی و سختی کار مسلمانان، فتح خیبر، ۳۱۸ زینب زن سلام بن مشکم
پیغمبر را مسموم می‌کند، ۳۲۰ ازدواج پیغمبر با صفیه دختر حیی بن اخطب، ۳۲۱ غزوه
وادی القری، ۳۲۱ پاسخ هراکلیوس، ۳۲۲ بازگشت دختر محمد به خانه همسرش، ۳۲۲
هدایای مقوقس، سیرین صله حسان بن ثابت، ۳۲۲ نخستین منبر، ستون حنانه، ۳۲۲
سریه‌های بعد از خیبر، ۳۲۳ مأموریت‌های تفتیشی، ۳۲۳ سریه‌های عمر (هوازن)،
ابوبکر (نجد)، بشیر بن سعد (فدک)، غالب بن عبدالله (میفعه)، ۳۲۳ قتل مرداس پس از
اعلام شهادت به دست اسامه، ۳۲۳ سریه غالب بن عبدالله (بنی عبد)، بشیر بن سعد (یمن)
و جناب (سرکوبی عینیه)، ۳۲۴ به سوی مکه، عمره قضا، ۳۲۴ عزیمت به مکه طبق
قرارداد حدیبیه، ورود به شهر، ۳۲۴ طواف کعبه، اذان بلال، ۳۲۶ ازدواج با میمونه، ۳۲۸
سریه ابن ابی العوجاء، ۳۳۱ مرگ زینب، ۳۳۱

سال هشتم، ۳۳۱

سریه غالب بن عبدالله، ۳۳۱ نامه به منذر بن ساوی، ۳۳۲ اعزام عمرو عاص به عمان، ۳۳۲

سریه شجاع بن وهب بر سر بنی عامر، سریه عمرو بن کعب به ذات اطلاق، ۳۳۲ اسلام آوردن عمرو بن عاص، خالد بن ولید و عثمان بن طلحه به روایت واقدی، ۳۳۳ رفتن عمرو بن عاص به دربار نجاشی، ۳۳۳ سریه خبط، ۳۳۵ گرسنگی سپاه ابوعبیده جراح، ۳۳۵ شبیخون عبدالله بن ابی حدر در دسته رفاعه بن قیس، ۳۳۶ سریه مؤته، ۳۳۶ برخورد با دشمن خارجی، اسلام و مردم شرقی، قتل سفرای محمد، ۳۳۶ فرماندهی زید بن حارثه، وداع عبدالله بن رواحه، ۳۳۸ شروع جنگ، ۳۴۱ قتل زید و فرماندهی جعفر، قتل جعفر و فرماندهی عبدالله، قتل عبدالله، ۳۴۱ خالد بن ولید فرمانده سپاه، حيله خالد، عقب‌نشینی پیرو زندانه، ۳۴۳ بازگشت سپاه، نفرت و خشم در مدینه، ۳۴۶ سریه سلاله، ۳۴۶ سریه عمرو عاص برای در هم شکستن توطئه بنی قضا، ابوعبیده جراح به کمک می‌رود، ۳۴۷ فتح مکه، ۳۴۸ اوضاع مکه، ۳۴۸ نقض قرارداد حدیبیه، ۳۵۰ وحشت قریش، ورود ابوسفیان به مدینه، ۳۵۳ خیانت حاطب، ۳۵۶ مکه غافلگیر می‌شود، ۳۵۸ تسلیم ابوسفیان، ۳۵۹ تقسیم‌بندی سپاه برای ورود به مکه، کسانی که باید کشته شوند، ۳۶۵ طواف کعبه، ورود به درون خانه، شکستن بت‌ها، ۳۷۰ فرمان عفو عمومی، تأیید حرمت مکه، عفو محکومین به اعدام، ۳۷۲ اسلام ابی قحافه پدر ابوبکر، اهانت عتاب بن اسید و تحمل پیغمبر، ۳۷۸ بیعت با مردان و زنان قریش، گفتگو با هند جگرخواره، ۳۷۹ نگرانی انصار از ماندن پیغمبر در مکه، ۳۸۰ سریه خالد، ۳۸۱ خیانت خالد و خشم پیغمبر، ۳۸۱ مأموریت علی برای جبران کار خالد، ۳۸۳ اعزام مأموران برای شکستن بت‌های اطراف، ۳۸۴ غزوه حنین، ۳۸۵ ائتلاف ثقیف و هوازن، ۳۸۶ دزدیدن صمه جنگجوی پیر و مالک بن عوف قهرمان جوان دشمن، ۳۸۶ خروج محمد با دوازده هزار شمشیرزن، ۳۸۹ شروع جنگ، فرار مسلمانان، ۳۹۱ مقاومت پیغمبر، بازگشت انصار به دفاع از جان محمد، تلاش علی، ۳۹۳ حمله محمد، «تنور جنگ برافروخت»، پرضیانی سپاه دشمن، حمله علی، تعقیب فراریان، ۳۹۶ ام سلیم دختر ملحان، ابوطلحه، ۳۹۷ اعلام محمد: «هر مشرکی را که یافتید بکشید، جامه و سلاحش از آن قاتل است»، ۳۹۸ اسیران و اموال در تنگه جعرانه، ۴۰۰ در هم شکستن آخرین مقاومت‌های دشمن، ۴۰۰ حصار گرفتن مالک در طائف، ۴۰۱ پیام ابوعامر اشعری افسر رشید محمد، ۴۰۱ مالک بن عوف و تعقیب او توسط زبیر، ۴۰۳ سخن وحی درباره حنین، ۴۰۴ شاعران سپاه، ۴۰۶ محاصره طائف، ۴۱۰ سلمان فارسی و تسلیحات مدرن، ۴۱۰ «این حصارها باید فرو ریزد»، دستور نابودی نخلستان‌ها، ۴۱۱ استقامت طائف، ناامیدی پیغمبر، بازگشت بی‌ثمر، ۴۱۳ در تنگه جعرانه، ۴۱۵ نمایندگان هوازن، آزادی اسیران، ۴۱۵ مخالفت با تصمیم پیغمبر، ۴۱۷ خواهر پیغمبر، ۴۱۸ مالک بن عوف، ۴۱۹ تقسیم فیء، ۴۲۱ بخشش‌های بی‌دریغ پیغمبر، اختلاف و ناخشنودی سپاهیان، ۴۲۱ اعتراض انصار، ۴۲۵ عمره و بازگشت، ۴۲۷

محکومیت محمد به پرداخت هشتاد بز ماده، ۴۲۸ عتاب بن اسید مأمور محمد در مکه، ۴۲۸ پیغمبر در خانواده‌اش، ۴۲۹ تولد ابراهیم، رنج و شادی محمد، ۴۳۰

سال نهم (سال وفود)، ۴۳۱

در خونت چه می‌بینی؟، ۴۳۱ خیانت ثقیف و سرنوشت رقت‌بار عروه بن مسعود، ۴۳۱ کعب شاعر فراری، ۴۳۲ سپاه سختی (تبوک)، ۴۳۴ توطئه منافقان، ۴۳۷ آتش زدن کانون توطئه، ۴۳۹ مجاهدان گریان (بکائین)، ۴۴۰ ماندن علی در مدینه به دستور پیغمبر، طعنه‌های منافقان، برآشفتن علی، ۴۴۲ ابوذر غفاری برگشت، سپاه در حجر، «ابوذر باشد»، ۴۴۵ ابوذر باشد، ۴۴۷ مرز تبوک، ۴۴۸ قرارداد با رؤسای قبایل مسیحی مرزنشین، ۴۴۹ «گاو صیدش می‌کند»، ۴۵۰ در راه بازگشت، ۴۵۱ توطئه ترور پیغمبر، ۴۵۱ پیغمبر مسجد ضرار را به آتش می‌کشد، ۴۵۲ ورود به مدینه، ۴۵۳ کسانی که از شرکت در جنگ تخلف کرده بودند، ۴۵۳ دستور قطع رابطه با آنان، عفو، ۴۵۴ وفد ثقیف، ۴۵۷ شکستن بت لات، ۴۶۲ حج و برائت، ۴۶۳ منع مشرکان از شرکت در مراسم حج، ۴۶۵ انتساب ابوبکر به امارت حاج، مأمورت علی برای ابلاغ برائت، ۴۶۵ اعلام نقض کلیه پیمان‌های عمومی محمد با مشرکان، ۴۶۹ فرستادگان پادشاه حمیر، ۴۷۱ اعزام معاذ بن جبل با نامه‌ای به یمن، ۴۷۲ سریه علی به قبیله طی، ۴۷۲ شکستن بت قبیله، ۴۷۲ دختر حاتم، ۴۷۳ اسلام عدی بن حاتم، ۴۷۴ وفد تمیم، ۴۷۵ مناظره شاعر و خطیب تمیم و پاسخ شاعر و خطیب محمد، آیه حجرات، ۴۷۷ وفد بنی سعد، ۴۸۳ فروه بن عمرو، ۴۸۵ اعدام او به وسیله رومیان، ۴۸۵ مرگ خائن، ۴۸۶ حضور پیغمبر در مراسم تدفین ابن ابی، ۴۸۶ عمال مالیات، ۴۸۷ مرگ ام کلثوم، ۴۸۸

سال دهم، ۴۸۸

مرگ ابراهیم، ۴۸۸ کسوف خورشید، ۴۹۳ اعزام علی به یمن، ۴۹۵ وفد بنی عامر، ۴۹۶ توطئه عامر بن طفیل برای قتل پیغمبر، سرنوشت عامر و اربد، ۴۹۶ وفد عبدالقیس، ۴۹۸ وفد طی، ۴۹۹ وفد بنی حنیفه، ۴۹۹ مسیلمه کذاب، ۴۹۹ خالد در نجران، ۵۰۰ نامه به پیغمبر، مذاکره نمایندگان بنی حارث با پیغمبر، ۵۰۰ اعزام نماینده‌ای با قراردادی به نجران، ۵۰۲ فرمان انوشیروان عادل، ۵۰۳ محمد می‌میرد، ۵۰۴ هز مردن و مردن‌های بزرگ، ۵۰۴ در مکه، کنار خانه مردم، ۵۰۵ کسانی که قربانی نیاورده‌اند احرام خود را بگشایند، خشم محمد، ۵۰۸ ورود علی از یمن، شکایت لشکریان از علی، ۵۰۹ وداع، ۵۱۱ خطبه محمد، آخرین پیام، ۵۱۱ در اندیشه آینده، ۵۱۴ سرنوشت این امت چه خواهد شد؟، ۵۱۴ کسانی که پس از وی زمام امت را به دست خواهند گرفت، ۵۱۷ علی، مشکلات حکومت علی، ۵۲۱ گروه ابوبکر، ۵۲۳ غدیر خم، ۵۲۵ فرمانده هجده‌ساله، ۵۲۶ آخرین روزهای محمد، ۵۲۸ گفتگو با قبرهای بقیع، ۵۲۸ سردرد، شوخی با عایشه، ۵۲۹ آخرین

تلاش برای اعزام سپاه، ۵۳۰ گفتگو با مردم و خبر از مرگ، ۵۳۰ تقاضای قصاص یا عفو از مردم، ۵۳۲ خوراندن دارو به پیغمبر، تنبیه زنان، ۵۳۶ احضار علی، گفتگو با اصحاب، ۵۳۶ قلم و دوات بیاورید، هیا هو و کشمکش، خشم پیغمبر، ۵۳۸ دخترم، قرآن بخوان، شعر مخوان! گریه و لبخند فاطمه، ۵۴۰ ورود محمد به مسجد، آخرین گفتگو با مردم، ۵۴۱ احتضار، محمد خاموش شده است، سر محمد بر سینه علی، دندان‌ها را مسواک می‌زند، ۵۴۲ بازگشت اسامه به شهر، اسامه در کنار بستر محمد، ۵۴۳ مرگ، ۵۴۴

کتاب سوم: شناخت محمد، ۵۴۵

تکیه من بر کهن‌ترین اسناد، ۵۴۷ عامل سیاست و زمان در کار تحقیق تاریخی، ۵۴۸ شناخت محمد، تصویر تازه‌ای از سیمای او، ۵۵۱ دو نکته مشترک در زندگی نوابع، همسر و فرزند خوبی نیستند، ۵۵۲ زمان اجتماعی و زمان تقویمی، ۵۵۵ قالب‌گیری شخصیت انسانی توسط پدر و مکتب، ۵۵۵ پدر، مادر، مکتب، شهر و فرهنگ: پنج عامل سازنده شخصیت، محرومیت محمد از این همه، ۵۵۷ پرورش انقلابی در آغوش ارتجاع، ۵۵۹ چوپانی و رهبری، درس‌هایی که در چوپانی می‌آموزند، ۵۶۰ پانزده سال سکوت، ۵۶۳ اخباری که از مکه می‌رسد، ۵۶۳ سستی اعتقاد به بتان، روشنفکرانی که با بتان آشکارا درافتادند، ۵۶۴ نظریه تاین‌بی در زندگی نوابع، ۵۶۶ محمد در هیچ‌یک از گروه‌های روشنفکر جامعه‌اش نیست، ۵۶۸ تغییر طبقه، ۵۷۰ آمیورژوازه شدن فرد، ۵۷۱ موعود تاریخ این بار نیز چوپانی گمنام است، ۵۷۴ آغاز رسالت، ۵۷۶ هراس محمد و نقش خدیجه، ۵۷۸ قطع وحی و خفقان، ۵۸۲ وحی او را مطمئن می‌سازد، ۵۸۴ نخستین فرمان، ۵۸۵ دعوت از خویشاوندان نزدیک، ۵۸۹ خویشان نزدیک محمد چه کسانی‌اند؟، ۵۸۹ تنها علی به او پاسخ می‌گوید، ۵۹۱ مسلمانان نخستین، ۵۹۳ ابوبکر و پنج دوست همیشگی‌اش، ۵۹۳ ابوذر، ۵۹۶ شکنجه مسلمانان، بلال و خاندان یاسر، ۵۹۹ اسلام عمر و حمزه، ۶۰۲ محمد و حمزه، ۶۰۳ انسان قدیم خرافی است، ۶۰۳ محمد بر واقعیات تکیه دارد، ۶۰۵ معجزه کتاب، ۶۰۵ من غیب نمی‌دانم، ۶۰۸ زن در چشم و دل محمد، ۶۱۰ تلقی از زن تابع محیط و زمان است، ۶۱۰ تعدد زوجات در گذشته و حال، ۶۱۱ حقوق طبیعی و حقوق مساوی، ۶۱۳ انقلاب در حقوق و مقام اجتماعی زن، ۶۱۳ ناخشنودی همسران پیغمبر از او، ۶۱۴ زینب دختر جحش، ۶۱۸ فرزندخواندگی، مبارزه محمد با حقوق پسرخواندگی، کوشش در احیای شخصیت انسانی مولی، ۶۱۹ ازدواج زینب و زید پیوندی سست و سرد، بیزاری زینب از زید، ۶۲۱ عشق زینب به محمد، آنچه مبلغان مسیحی ساخته یا پنداشته‌اند، ۶۲۲ واقعیت‌ها، ترس محمد، ۶۲۶ پسرخواندگی، وحی مانع را برمی‌گیرد، ۶۲۸ قرائنی که احساس عاشقانه محمد نسبت به زینب را انکار

می‌کند، ۶۳۱ تعدد زوجات، ۶۳۴ مسئله تعدد زوجات در گذشته، ۶۳۶ زن ابزار تولید نسل، انحراف جنسی در گذشته، ۶۳۶ زنان پیغمبر و علت ازدواج با آن‌ها، ۶۳۹ عایشه، ۶۳۹ سوده، ۶۴۱ هند (ام سلمه)، ۶۴۱ رمله (ام حبیبه)، ۶۴۲ جویریّه، ۶۴۳ صفیه، ۶۴۴ میمونه، ۶۴۴ حفصه، ۶۴۵ زینب، ۶۴۶ فلسفه و شرایط تعدد زوجات در قرآن، ۶۴۶ موارد فردی و اجتماعی‌اش در گذشته و حال، ۶۴۷ خلق و خوی محمد، ۶۵۰ سبک سخنش، بیزاری‌اش از سجع و قافیه، ۶۵۰ نماز را دوست داشت، ۶۵۲ پارسیایی و فقر، گرسنگی، مبارزه با رهبانیت و ریاضت، سلامت مزاج، ۶۵۳ رفتار ضد اشرافی، ۶۵۴ مردی دوست داشتنی، ۶۵۵ آزادی مردم در برابر او، رفتار آزادمنشانه‌اش، مخالفت با نظر و تصمیم وی، ۶۵۵ رفتارش با زنان، ۶۵۸ داستان او و ابن ام مکتوم، خدا او را سرزنش می‌کند، ۶۵۹ رفتار با اسیران، مبارزه با بی‌سوادی، لیاقت در جنگ، گذشت، تواضع، ۶۶۰ فهرست عزوات و سریره‌ها، ۶۶۲ ازدواج‌ها، ۶۶۲ عشاق محمد، ۶۶۳ نام‌گذاری اشیاء و اشخاص، ۶۶۵ شوخ‌طبعی و لطیفه‌گویی، چهره و اندام و حرکات، ۶۶۶

کتاب چهارم، سیمای محمد، ۶۶۹

قصر و حکیم و پیغمبر، ۶۷۱ حکمای حاشیه‌نشین، ۶۷۱ حکما و مردم، ۶۷۲ سیمای پرجاذبه و روشن انبیا، انبیا سازندگان جامعه‌ها و زمامداران حقیقی تاریخ، ۶۷۳ تحلیل طبقاتی مذاهب سامی و غیرسامی، اندیشه اشرافی، پیغمبران آریایی و زرد، ۶۷۵ مهاویرا و بودا، ۶۷۶ لائوتزو و کنفوسیوس، ۶۷۷ مانوی و مزدک، ۶۷۸ هر طبقه‌ای زبانی، احساس‌هایی و آرزوها و دردهایی ویژه خویش دارد، ۶۷۹ ریشه طبقاتی پیغمبران سامی و کیفیت رسالتشان، ۶۸۰ شناخت خدا، کتاب، پیغمبر و دست‌پرورده هر مذهب تنها راه شناخت آن مذهب است، ۶۸۶ یهوه، تورات، موسی، ۶۸۶ تنوس، عیسی، انجیل، ۶۸۷ اصل انحراف و اعتدال جامعه‌ها به وسیله مذاهب، ۶۸۸ تائوئیسم، کنفوسیونیزم، رم و مسیحیت، رنسانس، ۶۸۹ اسلام تنها مذهب دویعدی و دوجهته تاریخ، ۶۹۲ الله، قرآن، محمد، ۶۹۲ علی و ابوذر، ۶۹۷ مدینه محمد، ۶۹۹ مسجد، ۷۰۰ خاتمیت، ۷۰۱ آرزوی بزرگ انسان امروز، ۷۰۱ نوع نوینی از انسان در آینده، ۷۰۴

توضیحات و اضافات، ۷۰۷

فهرست‌های راهنما، ۷۲۱

نمونه‌ها، ۷۷۷

یادداشت ناشر چاپ حاضر

نشر سپیده‌باوران خرسند است که در ادامه مسیر تجدید چاپ سلسله آثار مرحوم دکتر علی شریعتی، اینک کتاب مهم اسلام‌شناسی (مشهد) را منتشر می‌کند. اهمیت و ارزش آثار ایشان ایجاب می‌کند که این سلسله را با پیراستگی و کیفیتی که شایسته این آثار است به چاپ رسانیم. در واقع انگیزه اصلی ما در انتشار دوباره این کتاب‌ها نیز همین است. به همین سبب کوشیده‌ایم که هم معتبرترین و کم‌غلط‌ترین چاپ‌های این کتاب‌ها را مرجع کار خود قرار دهیم و هم بیشترین دقت ممکن را در کار داشته باشیم.

مبنای چاپ حاضر اسلام‌شناسی، آن نسخه از این کتاب است که زیر نظر «دفتر تدوین و تنظیم مجموعه آثار معلم شهید دکتر علی شریعتی» تدوین شده و با عنوان اسلام‌شناسی (درس‌های دانشگاه مشهد) در ۷۱۲ صفحه در چاپخانه طوس مشهد چاپ شده است. تاریخ چاپ این کتاب درج نشده است، ولی شماره ثبت آن در اداره کل فرهنگ و هنر خراسان، «۹۲ - ۴۷/۱۰/۱۱» است. البته کتاب اسلام‌شناسی پس از آن هم به وسیله ناشران مختلف به چاپ‌های متعدد رسیده

است، ولی غالباً بدون دقت و مراقبتی که لازمه این کار است.

از این روی ما در چاپ حاضر به همان نسخه اصلی و معتبر این کتاب تکیه کردیم، با تلاشی ویژه در نمونه‌خوانی و ویرایش فنی اثر. البته این ویرایش صرفاً به رسم الخط، نقطه‌گذاری، پاراگراف‌بندی و در مواردی اندک، ذکر کلماتی در قلاب (با قید در پانویس) محدود شده است.

گفتنی است که در بازخوانی‌های چندباره اثر به وسیله گروه ویراستاری، در متن مرجع ما نیز خطاهایی یافت شد که باید اصلاح می‌شد. در کتاب حاضر در مواردی که خطا محرز و شکل اصلی کلمه روشن بوده است، متن اصلاح شده است (با تذکر در پانویس) و در مواردی که محرز نبوده، فقط حدس و گمان ویراستاران در پانویس آمده است. پانویس‌هایی که افزوده این چاپ است با قید «و. س.» (ویراستاران سپیده‌باوران) و با علامت * مشخص شده است.

کار دیگر در ویرایش این کتاب، اعراب‌گذاری، درج نشانی و ترجمه آیات و احادیث و رفع مشکلات آن‌ها بوده است. می‌دانیم که این کتاب حاصل درس‌های شفاهی مرحوم دکتر شریعتی بوده و او با تسلطی شگرف بر قرآن کریم، از آیات بسیاری به عنوان شاهد بحث استفاده کرده است. با این وصف بعضی اختلاف‌های جزئی در متن آیات رخ داده است و نیز در مواردی افتادگی بخشی از آیه یا حتی اتصال دو آیه از دو سوره مختلف به همدیگر به چشم می‌خورد. در مواردی نیز شماره آیه و حتی گاه نام سوره اشتباه درج شده است، نظیر ذکر سوره «احزاب» به جای «اعراف» در نشانی یک آیه، که علت آن شباهت این دو کلمه در دستخط مؤلف بوده است. ما به علت اهمیت این موضوع، ضمن اعراب‌گذاری و ترجمه همه آیات، تک تک آن‌ها را با متن قرآن مقابله کردیم و همه این خطاهای جزئی را رفع کردیم. مواردی را که قابل ذکر به نظر می‌آمد، در قلاب یا در پاورقی و با قید (و. س.) یادآوری کردیم. ولی از یادآوری موارد بسیار جزئی در گذشتیم.

علاوه بر آیات قرآن، احادیث، شعرها و عبارت‌های دیگری نیز بود که گاه به ترجمه و اعراب‌گذاری نیاز داشت و گاه حتی در مواردی باید متن و ترجمه‌شان اصلاح می‌شد که این نیز در این ویرایش صورت گرفت. از پدربزرگوارم که با دانش و اشراف خود در ادبیات عرب بر این قسمت نظارت کردند، سپاسگزارم.

چنان که در مقدمه ناشر قبلی این کتاب نیز ذکر شده است، مرحوم دکتر شریعتی بعد از اولین چاپ اسلام‌شناسی، بر روی نسخه چاپی کتاب با دستخط خود اصلاحاتی انجام داده است. (تصویر بعضی از صفحات آن اصلاحات در انتهای آن کتاب گنجانده شده است.) بیشتر این اصلاحات در چاپ بعدی کتاب که چاپ مرجع ماست، به صورت تایپی و البته با حروفی متفاوت با چاپ اول اعمال شده و بعضی نیز چون در فضای متن نمی‌گنجیده، به صورت پانویس در پایین صفحات تایپ شده است. ما پانویس‌هایی را که مشخص است باید جزئی از متن باشد، به متن وارد کردیم. هم‌چنین پی‌نوشت‌های کتاب را که در دو بخش و به صورت مستقل از متن درج شده بود، به پایین صفحات منتقل کردیم تا دسترسی به آن‌ها آسان باشد.

در مجموع ویرایش اسلام‌شناسی پرکارترین و سنگین‌ترین ویرایش آثار مرحوم دکتر شریعتی در نشر سپیده‌باوران بوده است و ما امیدواریم که چاپ حاضر با این دقت و سواس‌گونه، گامی به جلو باشد و با آن بتوانیم رضایت خوانندگان گرامی را فراهم آوریم. با این همه مدعی بی‌خطا بودن مطلق در این کار نیستیم و رهنمودهای اهل نظر و بصر را به جان و دل خریداریم.

مقدمه ناشر [در چاپ قبلی]

به نام خدا

آنچه اکنون پیش روی شما قرار دارد، آخرین متن کتاب اسلام‌شناسی مشهد است که توسط معلم انقلاب، شریعتی، تکمیل شده است. در این چاپ تا حد امکان کوشش شده است که غلط‌های چاپی که در چاپ‌های گذشته وجود داشته است، اصلاح گردد. همچنین در پایان کتاب فهرست‌هایی از مفاهیم، اصطلاحات و تعبیرات و نیز اسامی خاص، اعم از اسامی اشخاص، گروه‌ها، کتب و... ضمیمه شده است تا شما را در راه شناخت و تحقیق یاری نماید. بدیهی است که خواست معلم کبیر انقلاب این بوده است که به‌ویژه این مجلد که یکی از مهم‌ترین کارهای پرارزش و از جمله میراث معنوی اوست، بر اساس آخرین نظرات او تنظیم، تکمیل و عرضه گردد.

و نیز قابل تذکر است که آن شهید به‌خاطر داشتن **سعه صدر** همواره شنوای انتقادات و رهنمودهای کسانی بوده است که شرف انسانی و سوز مسلمانی دارند. و در این **دعوت عام** و در این راه، گاه پیش آمده است که از شاگردانش نیز نظرخواهی کرده است، چراکه از یک سو روشن است - و خود معلم شهید بیش از

هر کس به این واقعیت اذعان داشته است - که انسان تکامل‌پذیر است و هیچ سخن انسانی، سخن آخر و کامل و جامع او نیست. و از سوی دیگر طرح فوری و شتاب‌آمیز مسائل که توسط شرایط خاص زمانی به او تحمیل می‌شده است، جای تجدید نظر و تکمیل - امری که خود آن شهید در سال‌های بعد بدان پرداخته است - را در آثار او باقی گذاشته است. (به عنوان نمونه دروس اسلام‌شناسی ارشاد ادامه‌ی منطقی کار قبلی اوست.) امید است که این سعه‌ی صدر مورد بهره‌برداری فرصت‌طلبانه‌ی برخی افراد قرار نگیرد که در این صورت به گفته‌ی امام علی^(ع) عبارت «كَلِمَةُ حَقٍّ يُرَادُّ بِهَا الْبَاطِلُ» (سخن حقی است که از آن اراده‌ی باطل می‌شود) در مورد اینان مصداق پیدا خواهد کرد.

و در مورد تأخیر در چاپ دوباره‌ی این مجموعه، نیز باید گفت که برخی از دوستان دیروز به خاطر مصلحت‌ها! و گرفتاری‌های مصلحتی! نه تنها به یکباره میراث ارزشمند او و ارزش این مهم را به دست فراموشی سپردند، که حتی گاه توصیه‌ها و سفارش‌ها داشته‌اند که از شریعتی بت مطلق نسازید... و کارهای او را باید خواص و دست‌اندرکاران و متولیان رسمی دین صحنه بگذارند و... می‌بینید که این مجموعه مراحل بی‌شماری را از سر گذرانده تا به دست شما رسیده است. اکنون بنا به ضرورتی که تشخیص داده‌ایم و نظر به اهمیتی که این اثر گرانبه‌دار در طرح و ترسیم مسائل ریشه‌ای اسلام دارد - و از همین روی یکی از آثار بنیادی شریعتی است - چاپ جدید آن را که تفاوت‌های ذکر شده را با چاپ‌های قبلی دارد، به علاقه‌مندان تقدیم می‌کنیم. امیدواریم که این اثر بتواند در اعتلای فرهنگی جامعه‌ی ما نقش بسیار مؤثری را ایفا کند.

و آخرین کلام اینکه این مجموعه، درس‌های آن شهید بزرگ در دانشگاه مشهد بوده است و امید اینکه اکنون نیز دانشگاه‌های کشور تاب و توان حمل این امانت بزرگ انسانی و اسلامی را داشته باشند.